

УДК 340.1:347.61:343.3:159.99

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.83>

РОЛЬ СІМЕЙНОЇ МЕДІАЦІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Зінсу О.І.,

*аспірантка відділу докторантури та ад'юнктури**Національної академії внутрішніх справ,**м. Київ**<https://orcid.org/0000-0003-3801-6203>*

Зінсу О.І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства.

Актуальність теми зумовлена гостротою проблематики домашнього насильства та необхідністю вдосконалення комплексних заходів запобігання, протидії насильницькій поведінці в сім'ї, побуті, родині. За цих обставин статтю присвячено дослідженню сімейної медіації як інноваційного засобу розв'язання сімейних, родинних протистоянь, що певним чином дає змогу нівелювати причини та ризики формування поліфонічного глибинного конфлікту домашнє насильство та відповідно, слугує суттєвим чинником зниження масштабності домашнього насильства. Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження.

Проаналізовано положення вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів у сфері медіація. Встановлено, що медіація – є однією із форм альтернативного вирішення спору. Окреслено функції сімейної медіації та відокремлено етапи процедури медіація. Розкрито переваги сімейної медіації та наголошено на неприпустимості застосування медіації у випадках домашнього насильства.

Підкреслено, що сімейна медіація є потужним ресурсом у врегулюванні реальних чи потенційних суперечок, що таким чином сприяє встановленню продуктивної взаємодії учасників сімейних, родинних відносин. Отримані результати дослідження дозволили дійти висновку про доцільність використання сімейної медіації як окремого напрямку профілактики домашнього насильства.

Викладені в науковій статті положення можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для розроблення актуальних напрямів медіація та для подальшого розвитку даного наукового напрямку; в навчальному процесі – для підготовки лекційних матеріалів, курсових, дипломних робіт з навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», «Актуальні проблеми протидії домашньому насильству», «Кримінологія», «Юридична психологія»; «Превентивна психологія»; право застосовній діяльності – для поліпшення й удосконалення практичної діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи з реалізації державної політики у сфері запобігання, протидії домашньому насильству.

Ключові слова: правова держава, домашнє насильство, сімейна медіація, профілактика, конфлікт.

Zinsu O. The role of family mediation in the prevention of domestic violence.

The relevance of the topic of scientific research is determined by the acuteness of the problem of domestic violence and the need to improve comprehensive measures to prevent and counter violent behavior in the family, household, and family. Under these circumstances, the article is devoted to the study of family mediation as an innovative means of solving family conflicts, which in a certain way makes it possible to level the causes and risks of the formation of polyphonic deep conflict domestic violence and, accordingly, serves as a significant factor in reducing the scale of domestic violence. Methodological tools are chosen in accordance with the set goal, specifics of the object and subject of research. The provisions of domestic and international legal acts in the field of mediation are analyzed. It has been established that mediation is one of the forms of alternative dispute resolution. The functions of family mediation are outlined and the stages of the mediation procedure are separated. The advantages of family mediation are revealed and the inadmissibility of using mediation in cases of domestic violence is emphasized.

It is noted that family mediation is a powerful resource in the settlement of real or potential disputes, which thus contributes to the establishment of productive interaction between participants in family and family relations. The obtained results of the study made it possible to reach a conclusion about the expediency of using family mediation as a separate direction of prevention of domestic violence.

The provisions set out in the scientific article can be used in: – the scientific and research field – for the development of relevant areas of mediation and for the further development of this scientific area; – in the educational process – for the preparation of lecture materials, coursework, diploma theses in the academic disciplines "Civil law", "Family law", "Actual problems of combating domestic violence", "Criminology", "Legal psychology"; "Preventive

psychology”; – the right to applicable activity – to improve and improve the practical activity of subjects who carry out measures to implement state policy in the field of prevention and countermeasures against domestic violence.

Key words: rule of law, domestic violence, family mediation, prevention, conflict.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена соціальними запитами по розробці ефективних заходів профілактики домашнього насильства. Домашнє насильство є одним із нагальних гострих проблем сучасності як в Україні, зокрема, і у світі загалом. Наслідки які спричинені домашнім насильством жахають своєю жорстокістю та масштабністю. Такий стан речей обумовлює науковців, практиків відшукувати найбільш дієві заходи запобігання цьому насильницькому неправомірному діянню. Не останнє місце у зазначеного посідають заходи профілактики: профілактики загальної, спеціальної, індивідуальної.

Саме тому **мета** наукової статті полягає у розкритті сутності, змісту та особливостей сімейної медіації як перспективного ресурсу профілактики домашнього насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти проблематики домашнього насильства висвітлюються в працях сучасних вітчизняних та закордонних вчених (О. Бандурка, А. Блага, Г. Горбова, О. Джужа, О. Дудоров, Т. Іщенко, Л. Крижна, О. Ткаленко, М. Хавронюк, К. Шаповал). Увагу вчених привертають закономірності формування домашнього насильства як соціального явища та як адміністративного та кримінального правопорушення. У зв'язку з чим вітчизняна наукова думка представлена вагомим доробком оригінальних наукових праць, результатом яких стали монографії, дисертації, посібники, підручники, доповіді конференцій.

Водночас наукові пошуки альтернативних методів врегулювання спору у приватному та суспільному бутті також знаходяться в центрі уваги вчених, практиків (Н. Бондаренко-Зелінська, Р. Гаврилюк, С. Йосипенко, Н. Мінкіна, К. Пенькова, М. Поліщук, Т. Подковенко, Ю. Розман, К. Токарева, А. Шеремет та інш.). Вченими досліджуються поняття медіація, напрямки, види, форми, перспективи розвитку, вітчизняні реалії, закордонний досвід. Так, аналіз запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судова практика здійснили С. Дяченко, Н. Колокольна [1]; закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні вивчала О. Явор [2]; можливості застосування медіації у різних сферах життєдіяльності у скандинавських країнах (Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії) розглядали А. Попова, А. Тургенева [3].

Натомість попри значну кількість наукових доробок питання усебічного вивчення можливостей сімейної медіації як своєчасного ресурсу профілактики домашнього насильства залишається на сьогодні відкритими. Чим власно і обумовлена тема представленої наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Альтернативні методи вирішення спору набувають дедалі більшого поширення у вітчизняному соціально-правовому просторі. Належне місце серед альтернативних методів вирішення спору посідає медіація.

У цьому ключі за чинним законодавством України «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [4, ст. 1]. Дія Закону Про медіацію, «поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)». «Законодавством можуть передбачатися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів)» [4, ст. 3].

З огляду, на це медіацію здійснюють як надавачі соціальних послуг, так і особи, які також пройшли курс підготовки медіаторів, але не зареєстровані в Реєстрі надавачів та отримувачів соціальних послуг. Іншими словами «медіатор проводить медіацію індивідуально як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, або як фізична особа – підприємець» [4, ст. 11]. Зокрема, нотаріуси, адвокати. Наприклад, при Нотаріальній палаті України у 2020 році створено Центр медіації, який очолює Петрова Ірина, кандидат юридичних наук, нотаріус Київського міського нотаріального округу. На думку голови Центру медіації НПУ Ірини Петрової, «Медіація – це інструмент, який допомагає легко і швидко домовлятися, нести мир та злагоду в професійне та повсякденне життя» [5]. Центр активно залучає нотаріусів до опановування навичками медіацій та застосування сімейної медіації у сфері нотаріату. Такий підхід допомагає уникнути поглиблення конфліктів між учасниками сімейного спору, налагодженню продуктивній співпраці та розв'язання питання у максимально короткі строки. Як наслідок, допомога нотаріуса, який здійснює функцію медіатора є суттєвим внеском у нівелюванні ризику розгортання та поглиблення сімейного, родинного міжособистісного конфлікту.

Медіація також розглядається в рамках соціальної послуги, реалізація якої регламентується

Державним стандартом соціальної послуги посередництва (медіації).

Підготовка медіаторів передбачає базову (обов'язкову) та спеціальну підготовку. За чинним законодавством України «базова підготовка медіаторів в Україні здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок» [4, с. 10]. З урахуванням заявленої потреби у висококваліфікованих кадрах у сфері медіація суб'єктами освітньої діяльності здійснюється підготовка фахівців медіаторів у форматі: ООП програми другого (магістерського) рівня вищої освіти та у форматі: короткочасних курсів. Зазначене засвідчує зростання наукового та прикладного інтересу до розвитку інституту медіації. У зв'язку з цим, медіацію можна і необхідно впорядкувати відповідно до сфери соціально-правового регулювання суспільних та приватних відносин.

Особливе місце серед напрямків медіація посідає сімейна медіація, яка покликана урегулювати сімейний, родинний спір та нівелювати конфліктні відносини.

За цих обставин проаналізуємо положення Рекомендації № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах [6]. Згідно із Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи «застосування медіації в сімейних справах може – поліпшувати спілкування між членами родини, – послабити конфлікт між сторонами спору, призводити до дружнього врегулювання, забезпечувати тривалість особистих контактів між батьками та дітьми, знижувати соціальну та економічну вартість окремого проживання і розлучення для сторін у справах і для держав і скоротити той час, який потрібен за інших обставин для врегулювання конфлікту» [6].

Наведена вище аргументація покликана шукати і знаходити мирні способи розв'язання сімейного спору, конфлікту. Як наслідок, у ході сімейної медіації не шукають винних, потерпілих, не докоряють і не звинувачують. Натомість у ході процедури медіації з урахуванням специфічних інтересів, потреб і можливостей сторін конфлікту, здійснюється пошук найкращого, оптимального варіанту мирного врегулювання супротивності, що сприяє формуванню конструктивних умінь сторін конфлікту та дозволяє подальше спілкування приводити на засадах ефективного спілкування. Значущим у цьому відношенні є те, що сімейний медіатор не надає юридичних консультацій.

Сімейний медіатор, маючи високий рівень знань щодо принципів, способів і прийомів подолання сімейних розбіжностей, діагностує сімейний конфлікт та допомагає сторонам знаходити різні підходи до його врегулювання, що безпе-

ечно, сприяє налагодженню ефективної взаємодії між сторонами конфлікту та провадженню цивілізаційної форми успішної співпраці. Медіатор виступає як посередник, діяльність якого спрямована на надання можливості сторонам конфлікту розібратись у предметі спору та з максимальною користю прийти до взаємоузгодженості.

Провідним є націленість на взаємну узгодженість, компроміс, продуктивну співпрацю і взаємодію. Тобто сімейна медіація, як інноваційний інструмент розв'язування сімейних, родинних, міжособистісних чвар, негараздів, суперечок слугує встановленню конструктивній ненасильницькій взаємодії між сторонами спору. Основним критерієм є «медіабельність спору». До основних переваг належить: добровільність, конфіденційність, толерантність, орієнтація на подальшу ненасильницьку комунікацію, нейтральність та незалежність медіатора; свобода вибору медіатора, свобода виходу з процесу медіації, свобода прийняття узгодженості сторони конфлікту.

Враховуючи гостроту проблематики сімейних конфліктів, сімейна медіація покликана своєчасно виконувати та виконує низку соціально – регулятивних функцій. Серед яких: комунікативна, розвивальна, примиренська, посередницька, виховна, культурно-освітня. Виконання цих функцій забезпечує не тільки продуктивну соціальну взаємодію, а й особистісний розвиток учасників процедури медіації, що сприяє покращанню мікроклімату як між учасниками спору, так і в суспільстві в цілому.

Згідно із Рекомендаціями № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах «медіацію можна застосовувати до всіх спорів між членами одної сім'ї, які пов'язані кровними або шлюбними стосунками, і всіма, хто живе чи жив у родинних зв'язках відповідно до того, як вони визначені в національному законодавстві. При цьому держави вільні визначати конкретні питання або справи, в яких може застосовуватися така медіація» [6].

Аналізуючи Рекомендації № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах та положення про медіацію приходимо до висновку про доцільність використання сімейної медіації як потужного перспективного ресурсу альтернативного вирішення реальних чи потенційних суперечок, що своєю чергою дозволить знизити ризики формування глибинного поліфонічного конфлікту, яким є домашнє насильство.

Однак на практиці проблематика законодавчої регламентації сімейної медіації у вітчизняного правового простору залишається ще не вирішеною та викликає чимало дискусій. Насамперед увагу привертає питання хто саме має право здійснювати медіацію. Так, чинним законодавством України визначено, що відповідно до ст. 3 Закону України

«Про медіацію» «медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа» [4, ст. 9].

Порядок проведення медіації та підстави її припинення визначено ст. 17 Закону України Про медіацію [4, ст. 17]. Так, «медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора» [4, ст. 17].

Загальна модель процедури представлена в чотири, інколи в п'ять, шість етапів. Перший етап, він же підготовчий, охоплює отримання запиту на медіацію та інформації про сторони та предмет конфлікту. На другому етапі медіатор укладається договір про проведення процедури медіації. Наступний етап (основний етап) – власно етап переговорів, під час якого заслуховується думка сторін спору та здійснюється пошук оптимальних варіантів вирішення спору за правилом «тут і сьогодні». На завершальному етапі в «усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закону» затверджується домовленість – медіаційна угода. [4, ст. 1]. Суттєвою характеристикою медіація є можливість оцінки роботи медіатора.

Важливим застереженням, яке слід підкреслити, є те, що відповідно до вимог Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) «соціальна послуга в частині проведення медіації не застосовується між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення або злочин, у випадках насильства у сім'ї, торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми» [7, р. 1].

Про неприпустимість застосування медіації у випадках домашнього насильства також наголошено і в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011). Так, п. 1 ст. 48 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами зазначено: «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції» [8, ст. 48].

Саме цим зумовлюється об'єктивна необхідність чіткого відмежування первинного сімейного конфлікту від глибинного конфлікту «домашнє насильство». Іншими словами модель формату сімейного медіації з метою встановлення правових норм потребує юридичної правотворчості, про що наголошується також у працях вітчизняних вчених.

Зокрема, О. Явор, досліджуючи закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні [2] приходиться до висновку, що для підвищення ефективності заходів, спрямованих на поширення медіативних практик, слід продовжити послідовні зусилля щодо уточнення термінів, понять, проясненню суті самого інституту медіації (з притаманними їй особливими специфічними рисами і перевагами) і суміжних з ним форм вирішення спорів [2, с. 52]. Обгрутовуючи свою думку, О.Явор наголошує на необхідності «докторально розробити неюрисдикційний спосіб врегулювання приватних, сімейних спорів, а саме сімейну медіацію» [2, с. 47].

Пропонуються різні формати сімейної медіації. Наприклад, В. Волкова пропонує «доповнити окремою нормою СК України про обов'язковий досудовий порядок вирішення зазначених спорів шляхом медіації» [8, с. 354].

Своєю чергою, С. Дяченко, Н. Колокольна, досліджуючи судову практику запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України, виявили низку складнощів, які утруднюють впровадження посередництва в цивільний процес України. У цьому контексті зазначено такі причини як: «низька правова культура населення, без якої неможливо провести реформи щодо запровадження певного правового інституту; низький рівень довіри до цієї послуги, пов'язаний із недостатньою обізнаністю населення про переваги медіації як альтернативного способу вирішення спору; бажання однієї зі сторін задовольняти лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; добре сформована позиція суспільства, що звернення до суду є єдиним способом вирішення спору; відсутність правової бази та фінансової підтримки, оскільки будь-які реформи потребують значних витрат» [1, с. 121].

Таким чином, аналіз виразних можливостей інституту медіація дає підстави анонсувати озвучений інститут, як інноваційний підхід профілактики домашнього насильства, застосування якого на стадіях низької інтенсивності конфлікту суттєво знизить ризик трансформації невіршеного сперечання у поліфонічний глибинний конфлікт «домашнє насильство».

Висновки. Отже, враховуючи викладене вище, доходимо висновку, про підвищення обізнаності широких кіл громадськості про багатогранність альтернативних методів розв'язання спору, до складу яких водить і сімейна медіація, а також зміцнення довіри до механізмів, інструментів медіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дяченко С.В. Запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судова практика. Юридичний науковий електронний журнал.

2020. № 2. С. 118–121. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/30>.
2. Явор О.А. Закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2021. С. 47–53. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.01.9>.
 3. Попова, А., Тургенева, А. Досвід використання медіації у скандинавських країнах: можливості для вітчизняних медіаційних практик у галузі соціальної роботи. *Social Work and Education*, 2021. Vol. 8, No. 2. pp. 260-274. DOI: 10.25128/2520-6230.21.2.10. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24484/1/Popova_Turgenieva.pdf.
 4. Про медіацію: Закон України № 1875-IX від 16.11.2021 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
 5. Центр медіації Нотаріальної палати України: Офіційний сайт Нотаріальної палати України. URL: <https://npu.ua/news/mediacia2021/>.
 6. Рекомендації № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах: Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів 21 січня 1998 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf.
 7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): Наказ Міністерства соціальної політики від 17.08.2016 № 892. Офіційний вісник України від 07.10.2016 – 2016 р., № 77, стор. 121, стаття 2586, код акта 83280/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>
 8. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 р. Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>.
 9. Волкова В.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві. – дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2022.